

Razjasnilo zastran „nenavadnih“ besed.

(Spisal I. Navratil.)

Vsaka glava ima svojo pamet.

(Belokranjski pregovor.¹⁾)

Nekdaj — bilo je uže²⁾ potem, ko je bila na svetlo prišla moja knjiga o glagolu slovanskem³⁾ — poménala sva se s pokojnim J. Šolarjem na Dunaju o tém, kako krivo rabijo glagole dovršnike nekateri Slovenci še vedno, pa tudi o slovenski pisavi sploh. Ker sem hvalil govorico belokranjsko (reksi, da se je ohranilo v njej mnogo lepih slovenskih besed, ki jih pogrešamo po drugih krajih slovenskih), veli on: „Brez zamere, ali Vi ste preveč doli.“⁴⁾ — „Vi ste pa preveč . . . gori⁵⁾“ — približujva se!“ odrežem se jaz.

Ondaj ni hotel pritegniti še izrčno; a kako se začudim in oveselim, ko sem prečital kesneje njegov spis (prevod): „Sokrat pa Kriton v ječi“, še predno ga je bil dal dr. Miklošič natisniti v „Berilo za osmi gimn. razred“. Vesel sem bil posebno nekaterih belokranjskih besedic, ki so rabile vrlemu domorodcu namesto navadnih gorenjskih.⁶⁾

Tako delam rad tudi jaz, vtikaje v svoje spise „sem pa tam“ kako „belokranjsko“. Gledam pa pri tem sosebo na to, da je beseda domača korenine. Če pa pomislim, da bi kdo vendar do dobra ne razumel kake besede, pritaknem taki ali kaki drugi neznani besedi razlago (v oklep), posebno pa, ako pišem za preprosto ljudstvo.

Tako sem storil na več mestih tudi v življenjepisu Mateja Cigaleta v „Koledarju družbe sv. Mohorja“ za l. 1894. Opuščam pa take razlage, če mislim, da je kakšna beseda čitateljem že znana, ali pa, če je z drugimi sosedami, t. j. besedami v stavku zvezana tako, da ji ugane lahko pomen vsak prostak. Zato se mi ni zdelo potrebno, da bi razlagal besedo „prešet“⁷⁾ ali pa „pohajati“ v celih stavkih: „ . . . vodil me je na prešet itd.“, „nehal je naposled pohajati pisarnico“. — Bodi pa o tej priliki povedano vsem Slovincem, da je beseda „prešet“⁸⁾ še dandanes

navadna med Belimi Kranjci. Toliko, da sem bil prečital, vis. čast. gospod urednik, Vašo sicer jako ugodno oceno (bodi Vam presrečna hvala!), dobil sem iz Metlike dopisnico s tem dodatkom: „Kot bogoslovec bil je (gospod) v Metliki, pa veli, da je „na prešet“ nenavadno.“¹⁾ — Menda se niste bili namérili na ta izraz. —

Da se prepričam, je li me razumelo preprosto ljudstvo, povprašam tukaj (na Dunaju) ondan nalašč mladega (18letnega) kostanjarja iz Dobrépolj (na Kranjskem): „Kaj si misliš, če pravim: jutri pojdem na prešet?“ — Dečko pomisli, pa reče (dasi ta beseda v njegovem kraju ni navadna) hitro: „šetat — na sprehod.“²⁾

„Kaj si pa misliš, ako rečem: naš sosed pohaja krčmo vsak dan?“ On (naglo): „hodi v krčmo.“ — Če pa rečem: „Jaz pohajam pisarnico vsak dan?“ — On: „Ravno tako, — hodim v pisarnico.“

Tako mi je odgovarjal brez dolgega premišljanja ali ugibanja tudi ónemu vrstnik, kostanjar iz Trga (Kostela na Kranjskem) doma, po tém takem Bel Kranjec, dasi črno opravljen.

Po vsem tem sodim, da so me razumeli tudi čitatelji življenjepisa Cigaletovega.

Da pravijo v Mengišu na Gorenjskem: „pohajati krčmo“³⁾, povedal je bil gospod Trdina meni i. dr. v Ljubljani že l. 1848. Vem, da sem besedo „pohajati“ za kak pomen dal pozneje tudi nekje natisniti, in da je še navadna po nekaterih krajih gorenjskih. Zato želim, da bi se ta stara in lahko razumljiva beseda za nemški pomén „besuchen“ (etwas oft, öfter) rabila sploh, a ne samo za krčmo.⁴⁾

p. b. „Spazieren“ s tem dodatkom: Bei den ungar. Slowenen „šetati, šetováti“. (Do „Belih Kranjcev“ Murko ni bil „priromal“). Prva oblika (šetati, tudi hr. v. in srb., belokr. pa po navadi „šetati se“) zakorénila se je po Murkovi dobi v našem književnem jeziku ter se nahaja v vseh poznejših slovarjih slovenskih.

¹⁾ Nenavadno pač gledé na vse Slovence, nisem pa hotel reči, da ni nikjer navadna. Da čitatelji Mohorjevih knjig včasih potožijo zaradi takih besed, to je znano iz izkušnje. Sicer je pa uredništvo s celim srcem za to, da se porabi ves zaklad narodnih besed. Op. uredn.

²⁾ Pámetim (pomnim), da je bila beseda „prešet“ nekolikokrat tudi uže v „Novicah“ in to za Kobetove dóbe.

³⁾ Nemeč bi rekel: „das Wirtshaus besuchen“. Ta pomén čitamo tudi uže pri Jan.-Hub. 1893 p. b. „pohajati“ (440).

⁴⁾ Naši najbližnji bratje Hrvatje pohajajo n. pr. tudi církev: „pohajati crkvu“, „die Kirche besuchen.“ Iv. Filipović: „Novi Rječnik. U Zagrebu 1875 (1167).

¹⁾ Quot homines, tot sententiae. (Ter.). Viele Köpfe, viel Sinn.

²⁾ Ker je spis jezikosloven, nismo preminjali pisave gledé na posebnosti. Op. uredn.

³⁾ „Beitrag zum Studium des slav. Zeitwortes aller Dialekte“ itd. Wien, 1855.

⁴⁾ Blizu hrvatske meje.

⁵⁾ Iz Kroke na Gorenjskem.

⁶⁾ Namesto „kakor“ čitaš vselej, kedar je treba, *nego* (*neg* izgovarjajo po navadi Beli Kranjci).

⁷⁾ Hrv. „prošet“; v srbščini (vsaj pri V u k u) pogrešamo te besede.

⁸⁾ Kakor „šetati“ in „prešetati se“ (sprehajati, sprehoditi se). Glagol „šetati“ razglasil je Murko (l. 1833.)

Spomnite se besede „mladina“, ki smo se je nekdaž za pomén „mladi ljudje“ ogibali samo zato, ker je mladina nekod tudi mlada živina; odkar so pa mladi pisatelji začeli brez straha (ne glede na krajevne posebnosti) besedo „mladina“ rabiti za prvi pomén in tako ločiti „mladino“ od „mladosti“ (časa), prijela se nam je „mladina“ za prvi pomen že čvrsto v knjigi.

V nekem kraju, četudi se ne zove Kravja dolina, pravijo, da se sprehajajo same — krave, gospóda se pa — „špencirajo (!)“. Naši pisatelji pa rabijo „izprehajati se“ ali skrajšano po narodni izreki „sprehajati se“ tudi za gospódo in druge ljudi sploh, a ne za same krave.

Tako bi se dala popraviti tudi raba prehajalnega nedovršnika „pohajati“¹⁾, ki mu je oča dovršnik „pohoditi“, kakor pravijo namesto „obiskati“²⁾ še dandanes tudi najbližji nam bratje (kajkavci) na Hrvaškem.

Oba (oča in sin) nahajata se pa — čujte, čujte! — že v neprehvaljenem Jan.-Hubadovem „slovensko-nemškem slovarju“ 1893 (440), oba (tudi za prehajalni ali prehodni pomén (besuchen), in to po pravici, zato, ker sta oba slovenske krvi.

Namesto „pohoditi koga“ (jemanden nieder-treten) pravimo pa Beli Kranjci s Hrvati in Srbi vred samo „pogaziti koga“.

Bodi „vtreseno“ i to, da ta beseda („vtresti“³⁾) ni ugajala vrlemu gosp. C., ker mi je svetoval v svoji gledé na stvar preugodni oceni⁴⁾, (pristojna hvala tudi njemu!), ker mi je svetoval prijazno, naj bi se zaménil z nekaterimi (drugimi) izrazi vred, ker preveč kažejo svoj germanizem ali tuji izvor, kakor: „bodi vtreseno“ (mesto: mimogredé omenjeno) itd.

Odgovarjam, da sem óno „nenavadno besedo“, posnemaje rad narodno govorico, vzel iz Erjavčeve „potne torbe“, t. j. iz Letopisa leta 1882/83. (264), kjer čitaš: „vtrésti, vtrésem“ (kaj) v pf. V pripovedovanji še kaj svojega pridéti. „Podkrnci“.

Tujih besed najhujši trebilec, Fr. Levstik (ki je, kar vemo vsi, brez podpisa korenito presojal Erjavčevo zbirko narodnih besed), ni črhnil o tem, da kaže ta (narodna pripodobna) beseda germanski izvor. Še mislil nisem na preredko

¹⁾ Uže leta 1884. („Letop.“) na 17. strani v 1. op.: „... pohajati bakrorezno zbirko . . .“; pa še poprej rabil mi je ta prehajavnik v nekem spisu, a ne morem se domisliti, v katerem.

²⁾ Primeri „obiskati“ nemškemu „be-suchen“. Očitno je, da je bil óni nekdaž (sam Bog vé, kdaj), skrojen po nemškem kroju. Ne preganjam ga, zato, ker se je uže jako ukorenil v navadni govoricí slovenski; a kedar čitam izraz „obisk“ — mislim vselej — ne vem, kako je to — nehoté na „vrisk“. Bolj mi ugaja „pohod“, ki je tudi uže v Jan.-Bartlovem in v Jan.-Hubadovem slovarju.

³⁾ „Letop.“ 1890 (str. 75).

⁴⁾ Gl. „Dom in Svet“ 1891 (str. 43).

besedo nemško („einstreuen“), ki je, da povem po pravici, jaz nisem nikdar poprej ni slišal, ni čital za naš pripodobni pomén. — Priljubila se mi je bila poprej neznana mi slovenska beseda uprav zato, ker je prikrojena po domačem življenju na kmetih, tako, da sem se je polastil že drugo leto.¹⁾ Ker ji ni prigovorila²⁾ živa duša, zato sem jo razglasil nalašč drugič, da ne obtiči v „potni torbi“, t. j. da ne ostane drugim Slovincem — neznana.

Ako bodemo sodili takó, da je vsaka beseda itd., katera se strinja z nemško, poslovenjena po nemščini, potlej ne bodemo smeli govoriti več ni takó: „iz (z) deža pod kap“³⁾, „s konja na osla“⁴⁾; „konj ima štiri noge, pa se vendar spotakne“⁵⁾ itd. itd.

Vsi ti pregovori slovenski in drugi slovanski se strinjajo do besedice ali vsaj do malega z nemškimi. Porečemo li zato, da „kažejo germ. izvor?“ — Mislim, da ne.⁶⁾ Tako malo samostojnosti ne smemo prisvajati slovenskemu narodu, pa ni slovanskemu sploh.

Pa „nulla regula itd.“ Uprav navadno besedico „obhajati“ (praznike), kakor piše i vrli gosp. C. v óni oceni, razglasil je slavni Miklošič za nemčizno⁷⁾ (Feiertage begehen“).

¹⁾ Gl. „Letop.“ 1884 (str. 33) v zadnjem odstavku.

²⁾ Belokranjec „prigovoriti“ (v. pf.), „prigovarjati“ (v. impf.) komu ali čemu, znači (kakor v hrvaščini „prigovoriti“, „prigovarati“), einwenden, Einwendungen erheben gegen etwas oder gegen jemanden (tudi „etwas oder jemanden bekritteln“). Prim. Jan.-Hub. str. 537.

³⁾ Na srečo pomagamo si lahko, če bežimo „iz mlake v lužo“ ali pa s Čehi „iz luže v blato“. (Čeh veli: „z louže do blata.“)

⁴⁾ Hrv. „s konja na magarca.“

⁵⁾ Poljsko „Koń ma cztery nogi, a potkre się“; rus. „konj na četyreh nogah i tot spotikajetsja.“

⁶⁾ Teško in preteško je dognati osédobi (o tej dobi), kateri so izvorni, a kateri morda indo-evropski.

⁷⁾ Rabil je ta izraz Fr. Levstik za „Germanismus“ brezimeno v „Letop.“ 1880 na str. 179 p. b. rád.

⁸⁾ V isti oceni je gosp. C. namestu „pretežne večine“ nasvetoval tudi izraz „velika večina“. Po tém sodim, da je g. C. vsekakor mnogo mlaši od mene, in da mu ni znana o n e besede zgodovina. „Pretežna večina“ je = „überwiegende Mehrheit“ (kakor smo govorili in pisali v prvi dóbi „ustavnega življenja“), prikrojivši si prvo besedo iz srbske narodne: „pretežniji od koga nego . . .“, „bedeutender, wichtiger, majoris momenti“. (Vuk. „Srpski Rječnik“ 1852; str. 582.) Iz tega srbskega primerjalnika (comparativ) nastal je še-le v odboru (v katerem je bil na Dunaju tudi Vuk) za hrvaščino in srbsčino nasebnik (pozitiv): „pretežna večina“, ki se je bila Slovincem mahoma bolj prikupila od Cigaletove „premagavne“ ali „znamenite večine“. Gl. „Jurid.-polit. Terminologie für die slavischen Sprachen Oesterreichs“. „Deutsch-kroatische, serb. und slov. Separat-Ausgabe.“ Wien, 1853 (str. 521); Cig.-Vodn. (Wolf) 1860 (II, str. 1674) in p. b. „Uebergewicht“ tudi v „Znanstveni Terminologiji“, ki jo je spisal l. 1880. M. Cigale. Kako je nastala „velika večina“ (grosse Mehrheit), tega mi menda ni treba praviti. Zastran „prisiljene“ kanim odgovoriti v posebnem spisu.

Dokazal sem, da so bile vse tri besede: prešet, pohajati (kaj) in vtresti (kaj) vzete iz narodne govorice, da torej niso „nenavadne“, četudi niso še navadne povsod, — po vseh krajih slovenskih.

A uprav zato sem jih rabil nalašč, da bi se namreč razglašale po knjigah vsem Slovincem ter obveljale morda sčasoma tudi v književni slovenščini.

Da se razumemo do dobra, treba pa pomniti še to, da so nekatere besede navadne med (vsem ali ne vsem) narodom slovenskim, v knjigi, t. j. v književnem jeziku pa (še) ne¹⁾; nekatere besede so v knjigi navadne, med narodom pa (še) ne; a književne šestdesetletnice ne sme praznovati pri nas Slovencih²⁾ še nobena izmed teh: „topla, najtoplejša zahvala, toplo, najtoplejše se zahvaljujem, sklepčen ali ukrepčen, odlikovati (se), odličen, tolpa, izvestno, izvestje ali ‚izvestije‘, izvestiti, pojem (Begriff), poljudno, vspah ali uspeh, vpliv, -ati, podli, a, o, tovarna (č.) ali tvornica, opozoriti, opozárjati, opozorovati, slučaj, slučajno, značiti, promet, pričít, župnik, župnišče.“

V Murkovem slovensko-nemškem in nemško-slovenskem „Ročnem Besedniku“ (tiskanem z „bohoričico“) ni še nobene izmed spredaj naštetih besed.

Ne tajim, da sem nekoliko izmed téh rabil z „Dom-om in Svet“-om i. dr. vred tudi jaz; kajti „sila kola lomi“; ali da nas sodi kakšen ‚Vukovec‘, smel bi nam očitati po pravici, da so vse te besede nenavadne (med narodom), ker rabijo samo književnikom ali pisateljem in drugim omikancem ali „narodni gospodi slovenski“.

Da bi se prepričal sam, so li nekatere besede, ki sem jih čítal že večkrat ali vsaj po jedenkrat, n. pr. v „Dom in Svet“-u, res že navadne, t. j. našemu ljudstvu (preprostim Slovincem) že znane, popraševal sem priskakoma³⁾ nalašč zopet svoje tri zaupnike⁴⁾; n. pr.

¹⁾ Sem spadajo različne po knjigah raztrošene zbirke, najobilnejša izmed njih je: Erjavčeva „iz potne torbe“ v „Letopisih Matice Slovenske“, Šašljeve zbirke, v Koblarjevi „Zgodovini fará Ljublj. škofije“. 4 zv. (Zgodovina Adlešičke fare na Belokranjskem) 1887; v „Dom in Sv.“ „Belokranjski pregovori“, v „Drobtinicah“ 1887 (str. 288); Brdnikova zbirka v „Dom in Svet“-u 1890; Štrekljeva zbirka v „Letop.“ 1892 i. dr. Nekateré narodne besede so začeli šele v zadnji dobi presajati v knjigo; n. pr. „zavérjen bitj“ = zatopljen biti v kaj („Dom in Svet“ 1890, str. 70.) Čudno, da pok. Cigale ni vzel te lepe besede v svoj (Wolfov) slovar n. pr. za „vertieft“, dasi je v njegovem domačem kraju domača. Isto znači „zaverovan biti“ (tudi v Lescah na Gorenjskem).

²⁾ Ponavljam: pri nas Slovencih (= Novoslovincih); kajti nekatere izmed njih so celó starslovenske.

³⁾ „Na priskakih“ velijo Beli Kranjci.

⁴⁾ Vertrauensmänner.

kaj pomeni beseda „župnik“. Najbistrejši izmed njih (ki bere „Dolenjske novice“ in „Mohorjeve bukve“) pogodil je, „ali stari ljudje — rekel je — pravijo pri nas še vsi ‚fajmošter““. Tako mi je odgovoril tudi „Beli Kranjec v črni suknji“, samo da je rekel namesto „fajmošter“ po belokranjsko „fajmešter“. Priletnemu možaku (ki ne zna ni ‚pisati, ni brati‘) bila je pa beseda „župnik“ za ta pomen popolnoma neznan²⁾; „gosp. fajmoštru pa ne pravi pri nas živ krst ‚župnik““. — Izraz „župnišče“, menda najmlajši izmed vseh, ki je ugledal šele v „Dom in Svet“-u leta 1890. (stran 288) beli dan, bil je pa vsem trem (tudi v celih stavkih) neznan, dokler jim nisem povedal sam, da ‚pomeni‘ ta nova beseda ljubljanska „farovž“ ali „farož“. Sladko se je nasmejal mož potem, ko sem mu bil zabičil, šaleč se, naj ne zabi te nove besede, da bode vedel, kam mu je iti, kadar ga povabijo na kosilo — „v župnišče“.

Vendar mi je povedati po pravici, da je bil bistroglavec začel ugibati že poprej (predno sem mu bil sam rad povedal, kaj pomeni „župnišče“), da je to morda fara, dokler ga nisem preučil.³⁾

„Dom in Svet“ je zato, ker mu je že predsedala nemška spaka (stari) „farovž“, po razglašeni analogijah ‚skoval‘ novo — lepše župnišče; meni ugaja vsaj izmed vseh dosedaj skovanih izrazov najbolj. — Še bolj nas pa, da povem gredoč, pikajo drugi Slovani zbog besede — fajmošter. — „Kako čudna je vaša beseda: faj-mo-šter!“ očital mi je nekdaž na Dunaju učen Čeh. — „Naš ‚fajmošter‘ ali ‚fajmešter‘ nastal je iz besede ‚Pfarrmeister‘, vaš ‚farář‘ pa iz besede ‚Pfarrer‘; zato je naš nekoliko boljši od vašega“, — odrežem se jaz.

Pa vrnimo se še enkrat k mojim zaupnikom! Ker ni moža zbok prehude zime na odkazanem mu mestu, povprašam najprej prvega mladeniča (Belega Kranjca, ki je hodil štiri leta v šolo in čita o zimskih večerih ‚marljivo‘ slovenske knjige), a potem drugega (bistroglavca) vsakega posebe: „Kaj si misliš, če pravim: „ta gospod zna po-

¹⁾ Ni treba dvojiti (dvomiti), da je ta beseda nastala iz nemške „Pfarrmeister“, najsi je morda nekdaž Nemcem pomenjala nekaj drugega, kakor pomenja n. pr. Čehonemcem še zdaj „cerkvenega oskrbnika“. — Po nekaterih krajih notranjskih pravijo fajmoštru — „fárman“, — fármanu pa faràn.

²⁾ Spomnil se je samo ónega župnika („župnika“), t. j. božičnika, ki ga devajo po Notranjskem s Kočevarji vred na sv. Treh kraljev večer na mizo. (Gl. „Letop.“ 1885, str. 167.)

³⁾ Dečko, trd Slovenec, ni ugibal nerodno; če pomislimo, da kažejo nekatere besede s končnico -išče tudi (velik) prostor; zato čitaš tudi v Jan.-Hubadovem slovarju za novo vsprejeto besedo: župnišče najprej pomén „Pfarrort“, a za tém „Pfarrhof“, dasi je bil „Dom in Svet“ svojo novoskovano besedo (kakor jo imenuje sam), izrécno namenil za „Pfarrhaus“ in „Pfarrhof“, kar je isto.